ખોવાયેલો ભગવાન

(રેખાચીત્ર)

--સ્વ.અનીરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટ

બીલીમોરા કૉલેજ-કેન્ટીનમાં ઉનાળાની એક સવારે થોડા મીત્રો સાથે વાત કરતો હું બેઠો હતો ત્યાં ટેબલની નીચે કંઈક સળવળાટ થયો ને મારો બુટ કોઈ હલાવતું હોય એવું લાગ્યું. વાંકો વળીને જોઉં તો નવ-દસ વર્ષનો એક છોકરો હાથમાં બુટપૉલીશનું બ્રશ લઈને બુટ સાફ કરતો હતો.

'શું કરે છે?'

'શાયેબ, બુરાશ મારતો છું.'

'તને કોણે કહ્યું બુરાશ મારવાનું?'

જાણે કંઈક ગુનો થઈ ગયો હોય એવો ભાવ એના મોં પર આવી ગયો ને એ કંઈ પણ બોલ્યા વીના ટેબલ નીચેથી નીકળી ઉભો રહ્યો. હસી પડતું મોં પરાણે ગંભીર રાખવા એ પ્રયત્ન કરતો હતો એ હું જોઈ શક્યો. એના ચહેરાની નીર્દોષતા ગમી જાય એવી હતી.

'ચા પીશે?'

'પીવડાવવી હોય તો પીવા.'

'તારું નામ?'

'ભગલો.'

'ક્યાં રહે છે?'

'બંદરે.'

ચા પીધા પછી ફરીવાર 'બુરાશ' મારીને એ 'જાઉં, શાયેબ' કહેતો દોડ્યો. સીસોટી વગાડતો છુટ્યો હતો, કુતરું વછુટે એમ. ખભે બુટપૉલીશના ડાઘાવાળી મેલી થેલી. એમાં થોડી ડબ્બીઓ ને 'બુરાશ.' થોડે દુર બસ ઉભી રહેલી એમાં કંડક્ટર સાથે કંઈક વાત કરીને એ ચડી ગયો.

બપોરે કૉલેજથી ઘેર જવા હું નીકળ્યો ત્યારે રસ્તા પર ચીખલી તરફથી આવતી બસમાં એ પાછો ફર્યો હતો અને ચાલુ બસમાંથી 'આવજો શાયેબ'ની હસતો હસતો બુમ મારતો હતો!

પછી થોડા દીવસો સુધી એ દેખાયો નહીં. એક વેળા મારી ચેમ્બરમાં હું લખતો બેઠો હતો ને એ આવ્યો:

'સલામ, શાયેબ.'

'ક્યાં હતો તું?'

'મુંબઈ ગેયલો ઉતો.'

'કેમ?'

'કમાવા.'

'કેટલું કમાયો?'

'પંદર રુપીયા.'

'ક્યાં ખર્ચ્યા?'

'માને આઈપા.'

એને નવી મા હતી. બાપ ત્રીજી વાર પરણેલો. ભગુ બીજીનો. ભગુને એની નવી મા સવાર થતાં જ ઘરની બહાર ધકેલે. રાતે પાછો આવે ત્યારે રોજ એણે એક રુપીયો લઈને જ આવવાનું. ન લાવે તો માર પડે. ઘરે ખાવાનું નહીં. ટ્રેનોમાં ફેરીયાઓનાં પગરખાં ને હોટલોમાં માલીક-ગુમાસ્તાઓનાં બુટ-ચંપલોને પૉલીશ કરીને પેટનો ખાડો પુરાય એટલું મેળવી લે. કો'કવાર આખો દીવસ ભુખ્યા રહેવું

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

પડે. આ બધી વાતો સાવ સ્વાભાવીક હોય એવી રીતે એણે મને કરેલી. એનો બાપ એક ટૉકીઝ પાસે ભીંતના છાંયડે બેસીને લોકોનાં બુટ-ચંપલની સીલાઈ કરે.

ગામમાં કૉલેજ થઈ એટલે ભગુનું નસીબ ખુલ્યું. કૉલેજનાં છોકરા-છોકરીઓ પાસે રીસેસમાં એ પહોંચી જાય. કો'કવાર બસસ્ટૅન્ડ પર પણ પકડે. પાંચ-દસ પૈસા કરતાં કરતાં એનો રુપીયો તૈયાર થઈ જાય ને વાપરવા જોગ થોડું પરચુરણ પણ મળી રહે.

એક વેળા હું કંઈક લખવા બેઠેલો ને કૉલેજમાં જ થોડું મોડું થઈ ગયેલું. મને થયું કે હવે તો બસ ઉપડી ગઈ હશે. બીજું કોઈ વાહન ત્યાં મળે નહીં એટલે ચાલી નાખવાનું રહે. પણ બહાર નીકળીને જોઉં તો બસ ઉભી રહેલી ને ભગુ મને હાથ હલાવીને બોલાવે. બસમાં બેઠો ત્યારે વીદ્યાર્થીઓએ કહ્યું કે, 'શાયેબ નથી આયા, બસ લેટ કરો'નું બુમરાણ ભગુએ મચાવેલું! ડ્રાઈવર એક પારસીબાવા. અવ્વલકુંવારા. કૉલેજની છોકરીઓ તરફ તાકી રહે. બસ દસેક મીનીટ મોડી ઉપડે તો સારું એવું એય મનથી ઈચ્છે! પણ ભોળીયો જીવ. 'બઢાં બેહી ગીયાં, ડીકરા,' એમ પુછે પછી હંકારે. ભગુ ડ્રાઈવરબાવાની બાજુમાં ગોઠવાઈ જાય. 'જોવા સરખી જોડી' એ પ્રેમાનંદની પંક્તી મને યાદ આવે. બસ ચાલે એટલે ભગુને થતો પ્રાકૃત આનંદ એના ખુલી ગયેલા મોં પર દેખાય. આગળનો દાંત તુટી ગયેલો, બાકીના પીળા. શરીરે મેલના થર. બસ રેલવે સ્ટેશને પહોંચે ત્યારે 'આવજો શાયેબ' કહીને સીસોટી વગાડતો એ ઉભેલી કોઈ પણ ટ્રેનમાં ચડી જાય. સુરત-વલસાડ વચ્ચે ટ્રેનોમાં ઘરાકી માટેનો એનો 'એરીયા.' ઘરમાં ખેંચ પડે ત્યારે નવી મા ભગુને મુંબઈ કમાવા મોકલે.

દર શનીવારે બપોરે હું બીલીમોરાથી નવસારી એમ.એ.નો વર્ગ લેવા જાઉં. ભગુ સ્ટેશને મારી રાહ જુએ. ગાડી ઉપડે એટલે 'ફસ્ટ કીલાસ'માં ચડી આવે. ટીકીટ ચેકરના બુટને 'બુરાશ' મારે. ચાલુ ટ્રેને જ બીજા ડબ્બામાં પહોંચે. હું સમજાવું પણ ન માને. ક્યારેક ચાલુ ટ્રેને બહાર સળીયો પકડીને લટકતો ઉભો હોય. પછી મેં એની સાથે કડક હાથે કામ લેવા માંડ્યું. કહ્યું કે હવે તને ટ્રેનમાં લટકતો જોઈશ, નાહ્યા વીનાનો આવીશ, દાંત ચોખ્ખા નહીં રાખે તો કૉલેજના કંપાઉન્ડમાં પગ મુકવા નહીં દઉં.

એક વેળા સાંજે હું બંદર પર ફરવા નીકળેલો. સુરજ આથમવાની તૈયારી. ભગુ નદીના કાંઠે બેસીને શરીર ધુએ. મને એની તકલીફ સમજાઈ. ગામમાં નળ ત્યારે નહોતા. કુવેથી ખેંચીને કોણ એને પાણી આપે? એની નવી મા એને ઘરે નહાવાનું પાણી નહીં આપતી હોય. નદીમાં નહાય તો ચડ્ડી પલળે ને બદલવા માટે બીજી ચડ્ડી તો હોય નહીં ! એટલે થીંગડીયું ને ફાટેલું ખમીસ કાઢીને શરીરે પાણી ચોપડીને મેલ ઉતારે. મેં ચડ્ડી-ખમીસ એને લાવી આપ્યાં. પણ બીજા દીવસે એના મુળ લેબાસમાં જ દેખાયો. કહે કે નવી માએ નાના ભાઈ માટે રાખી લીધાં છે! મને થયું કે એના બાપને વાત કરું. ભગુ ગભરાઈ ગયો. કહે કે, કહેશો તો મને મારશે. મેં કહ્યું કે તું ઘેર જાય છે જ શા માટે? કહે કે વચ્ચે બે દીવસ નહોતો ગયો ને રસ્તે બાપ જોઈ ગયો તે મારીને અધમુઓ કર્યો. રાત્રે એણે બાપને સીલાઈના કામમાં મદદ કરવાની.

ભગુ 'પ્રૉબ્લેમ ચાઈલ્ડ' નહોતો. સ્વભાવે સરળ. એની કપરી પરીસ્થીતી એને મન તો સ્વાભાવીક જ હતી. એથી મને એક તરફથી નીરાંત લાગતી ને બીજી તરફથી દુખ થતું. ચોરી કરવાનું કે ખીસ્સાં કાતરવાનું એ શીખ્યો નહોતો. પણ એક વાર મેં એને મારામારી કરતો જોયો. બીલીમોરાના અસ.ટી. સ્ટૅન્ડે એની ઉંમરના ત્રણ-ચાર બુટપૉલીશવાળા છોકરાઓ ઝનુનપુર્વક લડે. ભગુ જીવ પર આવીને ડબ્બીઓ અને બ્રશ ભરેલી એની થેલી વીંઝે. હું પહોંચ્યો. ફરીયાદના અવાજમાં ભગુ કહે પેલો રવલો કહે છે કે સવતંતર પક્ષ જીતશે; તમે જ કયો શાયેબ, એ માર ન ખાય?

'સ્વતંત્ર પક્ષ શું છે?' મેં પુછ્યું એ મોં વકાસીને મારી સામે જોઈ રહ્યો. આ બનાવને થોડા દીવસ વીત્યા હશે ને મેં એને એક સરઘસમાં 'સ્વતંત્ર પક્ષ ઝીંદાબાદ'ના નારા લગાવતો જોયેલો! એક

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

સાંજે હું ચીખલીના બસ સ્ટૅન્ડ સામે ઉભો રહેલો. કોઈ નવું પીક્ચર પડ્યું હશે તેની જાહેરાતનાં પાટીયાં ઉંચકીને ઢોલક સાથે સીનેમાનું ગીત ગાતાં પાંચેક છોકરાઓ ત્યાંથી પસાર થયા. એમાં ભગુ! ગળાની નસો ખેંચાઈ આવે એટલો અવાજ ખેંચીને એ ગાતો હતો: 'મોરી નાજુક કલઈયાં મરોડ ગયો રે...' હાથમાં પાટીયું ઉંચકેલું. મને જોઈને દોડતો આવ્યો: 'ટુરીંગમાં આજે પીચ્ચર જોવા મલહે.' પાછો ટોળીમાં ભળી ગયો. બરાબર છોકરી જેવો તીણો રાગ કાઢીને ગાય.

એક બપોરે કૉલેજમાંથી રસ્તા પર આવીને બસની રાહ જોતો હું ઉભો હતો. વીદ્યાર્થીઓને છુટવાની દસ-પંદર મીનીટની વાર હતી. ભગુ બાજુની એક વાડીમાંથી ફુટી નીકળ્યો. 'બુરાશ મારવા ગયો હતો?'ના ઉત્તરમાં એણે ચડ્ડીના ખીસ્સામાંથી બે ચીકુ કાઢીને બતાવ્યાં. એક પારસી કુટુંબની વાડીમાં ખોદકામ કરવા પણ એ જાય. ચીકુ એની ચડ્ડીમાં સેરવીને એ મુંગો મુંગો ઉભો રહ્યો. મારી સામે જુએ પણ બોલી ન શકે. મેં પુછ્યું: 'પૈસા જોઈએ છે?' ઉત્તરમાં એણે ડોકું હલાવી 'ના' કહી. પછી હીંમત એકઠી કરીને એણે પુછ્યું: 'શાયેબ, તમારે બેનને ચીઠ્ઠી મોકલવી હોય તો કહેજો.' હું ચોંક્યો. 'કયાં બહેન?'

'કો'ક તો ઓહે ને?'

હું તો ખડખડાટ હસી પડ્યો. 'તું કેટલાની ચીઠ્ઠી પહોંચાડે છે?'

'બઉ બઢાની.'

'તોય.......'

'કૉલેજીયા તો બઉ પૈહા આલે.'

બસ આવી એટલે અમારી વાત ત્યાં અટકી.

એક વહેલી સવારે હું વાંચતો હતો ને બહારથી અવાજ આવ્યો:

'શાય...બ...' મેં બારણું ખોલ્યું. ભગુ બુટને 'બુરાશ' મારવા બેસી ગયો. પછી સ્લેટપેન લઈને એકડો ઘુંટે. થોડા દીવસમાં તો વાંચતાં શીખી ગયો. પછી મેં બીલીમોરા છોડ્યું. પાંચેક વરસ પછી એક સાંજે સુરત સ્ટેશને એનો ભેટો થઈ ગયો.

'અહીં ક્યાંથી?'

'અવે હુરેટ રઉ.'

'મા-બાપ અહીં રહેવા આવ્યાં?'

'ના, છુટો થેઈ ગીયો.'

'બાપ મારતો નથી?'

'એકવાર આવેલો. મેં એવી તો ફેંટ મારી કે પછી ની દેખાયો.'

ભગુ મોટો થઈ ગયો હતો. પગમાં ટાયરનાં ચંપલને બદલે ચામડાનાં હતાં. ખભે થેલી નહોતી. બાજુમાં એક છોકરી ઉભેલી. દસબાર વરસની હશે. કોઈકે એનું સ્વરુપ બાળપણમાં જ વીકસાવી મુકેલું. મોં પર શીળીનાં ચાઠાં. વાન શ્યામ.

'આ કોણ?'

'શાડી કીઢી.'

'ક્યારે?'

'પાંચ દી' થયા.'

'ક્યાં રહો છો બન્ને જણાં?'

'આના બાપને ઝુંપડે.'

'માણસ સારો હશે.'

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

'મઈને ચાલી રુપીયા આલટો છું.'

'ધંધો?'

'અંઈ ટેશનની શામ્ભે જ જગા મલી. દુકાન શારી ચાલટી છે.' વાતમાંથી મને સમજાયું કે દુકાન એટલે ફુટપાથ પર મુકેલી બુટપૉલીશની પેટી!

'ક્યાં જશો?'

'નહારી. આશાપુરીની બાઢા રાખેલી.'

એ વાતને વરસેક થયું હશે. હું સુરત સ્ટેશને ઉતરીને એકવાર ભગુની 'દુકાન' જોવા ગયો. બેત્રણ બુટપૉલીશવાળાઓને પુછ્યું તો કહે કે ભગલો હવે અહીં નથી રહેતો. એની વહુ કો'ક ટ્રક-ડ્રાઈવર સાથે ભાગી ગઈ અને એ નસીબ અજમાવવા મુંબઈ ગયો છે. મુંબઈ જાઉં ત્યારે વીચાર આવે કે ભગલો ભગવાનદાસ બનીને મને ક્યાંક દેખાશે. પણ એ દેખાયો જ નથી. મહાનગરમાં ભગવાન ક્યાંક ખોવાઈ ગયો છે એવું કહું છું ત્યારે મીત્રો બીજો ભગવાન સમજે છે!

--સ્વ.અનીરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટ

(સંન્નીષ્ઠ પ્રાધ્યાપક, વીવેચક, વાર્તાકાર, ચરીત્રકાર અને **'ભુમીકા'** તથા **'કીમપી'** સામયીકોના સંપાદક **સ્વ. અનીરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટ** ઘણાં દૈનીકોમાં કૉલમ લખતા. **'મુંબઈસમાચાર'**ની એમની કટાર **'ચલ મન વાટે ઘાટે'** ખુબ લોકપ્રીય હતી. બ્લડકૅન્સરથી પીડાતા આ કવીની પીડા , 'મારી શીરાઓમાં અસંખ્ય શ્વેત અશ્વો, ખરી પછાડતા હણહણતા રણે ચડ્યા છે' કહી પ્રગટે છે. ૩૧મી જુલાઈએ એમણે કાયમી વીદાય લીધી પણ પહેલી ઑગસ્ટનો **'મુંબઈ સમાચાર'**નો હપ્તો તો સમયસર પહોંચાડ્યો ! આવા કર્મવીર સાહીત્યકાર યોદ્ધાને સલામ...ઉત્તમ)

સને **1981**માં, આર.આર. શેઠની કંપની (મુંબઈ-**400 002**) દ્વારા પ્રકાશીત, લેખકના ચરીત્રનીબંધોના પુસ્તક **'નામરુપ'**માંથી સાભાર..

'ઉંઝાજોડણી'માં અને **'વીજયા-કલાપી'** ફોન્ટમાં , **'સન્ડે મહેફીલ'** માટે પુનર્લેખનઃ **uttamgajjar@hotmail.com**

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com